

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.21.2.127-154>

Peter Pavel Vergerij starejši

Paulus: comoedia ad iuvenum mores corrigendos

Prevedla Anja Božič

Komedija *Paulus* je prva ohranjena humanistična komedija.¹ Izraz zaznamuje dramska besedila, ki so začela nastajati v začetku 14. stoletja, njihova produkcija pa je vrhunec dosegla sredi 15. stoletja. Napisana so v latinščini, realistično slikajo dogodke iz vsakdanjosti in obravnavajo (pretežno slabe) moralne vrednote v sodobnosti. Snov zajemajo iz sočasnega meščanskega, pogosto univerzitetnega in študentskega okolja, od koder so najpogosteje izhajali tudi avtorji in bralstvo. Kot zgled še vedno služijo motivi klasične, predvsem rimske komedije, vendar pa so ti motivi zgolj osnova, ki jo povezuje povsem izvirno tkivo, vezano na sodoben kontekst. Ta je pogosto bliže novelistični in satirični tradiciji, zaplet in razplet pa izražata jasen moralistični nauk.

PAULUS KOT HUMANISTIČNA KOMEDIJA

Znane Plavtove, še posebej pa Terencijeve komedije so še vedno predstavljale del splošnega znanja med izobraženci, vendar pa so jih obravnavali predvsem v kontekstu jezikovnih zgledov in moralne sporočilnosti.² Takšna obravnava

1 Edina znana pred tem napisana komedija je bila Petrarkova *Philologia*. Petrarka jo omenja v svojih pismih, a ni dosegla niti naslednje generacije. Za seznam izvirnih dramskih tekstov, »natisnjenih pred 1640«, glej Leicester Bradner, »The Latin Drama of the Renaissance (1340–1640)«, *Studies in the Renaissance* 4 (1957): 31–54. Za natančen pregled nastanka humanističnih komedij glej Alessandro Perosa, *Teatro umanistico* (Milano: Nuova Academia, 1965) in Michael Katchmer, »The Paulus and Comedy: Roman and Medieval Influences.« V Michael Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus', a Latin Comedy* (New York: Peter Lang, 1998).

2 Slednje velja še posebej za zgodnejše pisce, ki so pisali pred odkritjem Plavtovih dvanajst do tedaj izgubljenih komedij (1429) in Donatovega komentarja k Terenciju (1433). Antični motivi so

rimskih komedij je vplivala tudi na odnos do uprizarjanja. V srednjem veku komedij namreč niso več uprizarjali na odru, temveč so bile namenjena branju.³ Vir informacij o žanrski in predvsem oblikovni zasnovi so predstavljali predvsem sekundarni viri, tj. komentarji in strokovni priročniki. Mnogi starejši in zanesljivejši komentarji so bili izgubljeni, novejši srednjeveški pa so bili pogosto sestavljeni na podlagi izkrivljenih interpretacij. Poleg pomanjkljivih informacij je bil razlog za to tudi filološke narave, saj so bila dramska besedila prenešena v precej predrugačeni obliki. V rokopisih se namreč ni ohranila niti razdelitev na dejanja niti verzna oblikovanost. Dela so bila tako prenesena v prozni obliki in niso mogla posredovati izvirnega metruma. Čeprav so nekateri zgodnejši humanisti za prozo slutili verzno oblikovanost – besedila so namreč brali naglas –, metričnih oblik niso mogli razbrati. Večina komedij tega obdobja je tako pisana v prozi ali psevdoverzih; danes znana petdejska zasnova pa je kasnejši dodatek renesančnih urednikov.⁴

Pomemben dejavnik pri razvoju humanistične komedije so bile najverjetneje tudi skupine potujočih igralcev, znanih kot *giullari*, *ioculatores* ali *jongleurs*. Predstavljali so svojevrstne naslednike mimične tradicije poznega rimskega imperija, njihove predstave pa so bile sestavljene iz pogosto improviziranih dialogov, vezanih na zagate iz vsakdanjega življenja. Posamično ali v skupinah so nastopali na zasebnih in javnih dogodkih po večjih, še posebej univerzitetnih mestih.⁵ Tudi njihov način uprizarjanja je najverjetneje vplival na občutek navidezne bližine med komedijo in satiro.⁶

Na podlagi skopih literarnih virov in nezanesljivih srednjeveških komentarjev je razlikovanje med zvrstmi tako postalo precej zabrisano. K dramatikim so pristopali predvsem z literarnega vidika in o uprizoritvah niso veliko razmišljali. Srednjeveški pisci so gledališko *sceno* opisovali kot manjši prostor v obliki kabine, ki je bil dvignjen nad oder, vanj pa je vstopil pesnik ali nadomestni recitator in od tam bral dramo. Medtem so na odru zunaj kabine izvajalci mima uprizarjali gibe in geste v skladu z vsebino.⁷ Na podlagi takšnih predstav

bili večkrat grobo obdelani in navidezno nalepljeni na pripoved iz sodobnosti. Kasnejši avtorji so pri posnemanju postali natančnejši in še zlasti ob pojavu prvih tiskanih izdaj Terencija (1470) in Plavta (1472) precej podrobneje sledili zapletom antične komedije. Stefan Tilg, »Comedy«, v: *The Oxford Handbook of Neo-Latin*, ur. Sarah Knight in Stefan Tilg (Oxford: Oxford University Press, 2015), 87–90.

3 Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 90.

4 Tilg, »Comedy«, 89.

5 Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 94. Po Richard C. Beacham, *The Roman Theatre and Its Audience* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 128–140.

6 Osnovo so predstavljale *Etimologije* Izidorja Seviljskega, ki po zgledu Servijevega komentarja k Vergiliju (ad *Verg. Ecl.* 3.1) znotraj poezije razlikuje med tremi slogi: pesniškim, kjer govori le pesnik (npr. kot v *Georgikah*), dramskim, kjer pesnik nikoli ne govori, in zmesjo obeh, kot je npr. *Enaida*. K dramskim pesnikom uvršča Plavta, Akcija in Terencija kot starejše komediografe, kot nove pa navaja Horacija, Perzija in Juvenala, kar priča o uvrščanju dramatikov in satirikov v isto skupino. Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 90.

7 Morda na osnovi, zagotovo pa v soglasju z *Etimologijami*. Izidor Seviljski navaja, da je bila *scena* pravzaprav prostor znotraj gledališča, zgrajenega v obliki hiše. V njeni notranjosti naj bi se nahajal rahlo dvignjen oder, *orchestra*, na katerem so pevci (tako komedij kot tragedij) peli, igralci in izvajalci

se je razvilo tudi kasnejše prepričanje o uredniku Terencijevih del Caliopiju, ki so ga v srednjem veku obravnavali kot Terencijevega prijatelja in izbranega recitatorja njegovih komedij. Vpliv napačne interpretacije je segal celo tako daleč, da se je pojavil nov pomen besede *recensere* (urejati) kot »brati«,⁸ kakor jo v prologu uporabi tudi Vergerij.⁹

Da je *Paulus* namenjen bralni uprizoritvi, namiguje več elementov. V tekstu se nahajajo zgolj bežne in jedrnate didaskalije, ki so ob branju skoraj nepotrebne. Kar bi namreč opisovale, je pravzaprav navedeno znotraj replik posameznih dramskih oseb, ki vestno opišejo svoje početje v danem trenutku ali preden so začele govoriti. Bralec (oz. poslušalec) si tako zlahka predstavlja vse tisto, kar bi sicer sestavljalo sceno ali bi bilo težko ponazoriti z mimiko. Replike na trenutke delujejo že preveč pripovedno, vsi njihovi podatki pa bi se sodobnemu bralcu morda zdeli že odveč.¹⁰ Pripovednost je še toliko večja, ker mnogi deli niti niso odigrani, temveč je dogajanje le poročano. Najbolj očitno je to v zadnji sceni, kjer se avtor celotnemu dogajanju v Paulusovi hiši (po srečanju Paulusa in Ursule, ki je pravzaprav dolgo pričakovan dogodek) in pripravam na »zadnjo večerjo« izogne s Herotesovim poročilom: »Postquam convivas invitavi non sane invitos cenamque pro sententia opipare instruxi, tandem in forum eo, ut me paulisper oblectem.«¹¹ (704–706)

O bralni uprizoritvi priča tudi dolžina replik. Namesto živahnega dialoga in hitre izmenjave replik, ki sta značilna za klasično komedijo, so v *Paulusu* dialoške partije razvlečene in pogosto preidejo v daljše monologe. Že na začetku naletimo na Paulusovo dolgotrajno opisovanje lastnega sna, ki je pravzaprav že skoraj vložena zgodba in se razteza prek petdeset verzov.¹² Najdaljšo repliko predstavlja monolog osvobojenca Stichusa, ki zavzema skoraj celotno sceno (296–357). Pri tem je zanimivo, da sam razplet zgodbe sploh ni posredovan v dialoški obliki. »Pravo« dramsko dogajanje se pravzaprav zaključi, ko Paulus Ursulo odpelje v spalnico; vse ostalo pa, kot omenjeno, izvemo iz Herotesovega kasnejšega poročila. Slednje bi lahko predstavljalo povsem samostojno zgodbo in le eno izmed epizod Herotesove goljufovosti, s čimer komedija asociira na novelistično tradicijo.

Na prednjačenje vsebine pred dramskim učinkovanjem kaže tudi jezikovna oblikovanost in izrazna barvitost na ravni teksta. Poleg tega, da so

mimov pa plesali oz. izvajali petju ustrezne gibe (*Etym.* 17.xliiii–xlv). Ni znano, ali so kasnejše napačne interpretacije izhajale neposredno iz njegovih zapisov, vsekakor pa je bil njegov njegov vpliv premočan, da bi bile lahko v nasprotju z njimi. Nikolaj Trevet je uprizoritve opisoval podobno. Po Antonio Stäuble, *La Commedia umanistica del Quattrocento* (Florence: Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, 1968), 188–190; Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 92.

8 Stäuble, *La Commedia umanistica del Quattrocento*, 190.

9 *Paulus* 1–2.

10 Slednje sega precej dlje od konvencij grške dramatike, za katero je bilo značilno pogosto in ponavljajoče se naslavljanje po imenih, da bi gledalci kljub šablonskim maskam prepoznali nastopajoče.

11 »Zdaj, ko sem povabil nič kaj omahljive goste in uredil – mislim, da prekrasno – večerjo, grem naposled na forum, da se malo razvedrim.«

12 *Paulus* 28–83.

replike daljše, pogosto posredujejo nekoliko bolj prefinjeno besedno komiko, ki zahteva več osredotočenosti, kot bi je besedilu lahko namenjali v primeru simultane spremljanja uprizoritve. Izluščimo lahko precej drobnih, a domiselnih fines, ki bi se ob nagli izmenjavi replik lahko hitro izgubile; če pa bi tekst res bral en sam recitator, ki mu poslušalstvo sledi *auribus commodum dando atque animo intento*,¹³ pa je to precej lažje predstavljivo. Pogosti so drobni, šaljljivi pregovori, ki so včasih realistični, večinoma pa gre bolj za komični učinek oz. tipično izjavo glede na značjski tip oseb. Daleč največ šal je iz konteksta kulinarike in prehranjevanja, od tod črpa tudi besedna komika.

VSEBINA

Na prvi pogled zgodba sicer deluje precej klasično – rimska komedija služi za model na ravni postavitve (dve hiši, prevlada zunanjega dogajanja), karakterizacije (premeteni suženj, naivni gospodar) in zapletov. Vendar pa nanjo vsebinsko in tematsko pomembneje vpliva sočasna produkcija v ljudskih jezikih, npr. farsa in novela, medtem ko se komedija zasnovno ravna po srednjeveških smernicah. Ena od njih je tudi njen začetek v neugodnih okoliščinah, ki se iztečejo v srečen konec.¹⁴ Komedija je torej opredeljena kot neke vrste pripoved, pisana v nižjem slogu, ki pripoveduje o posameznikih nižjega sloja, zgodba pa se od za protagonista neugodnih okoliščin na začetku razvije do optimističnega konca. *Paulus* tako prikazuje osebne dogodke iz življenja posameznikov nižjega sloja; najvišje situirana oseba je študent z omejenimi sredstvi, poleg njega pa nastopajo sužnji, osvobojenec, vlačuga in njena mati. Njihov jezik je vsakdanji in napol pogovoren, sam avtor pa nikoli ne spregovori prvoosebno.¹⁵ Komedijo sestavlja osem scen, ki jih med seboj ločujejo preproste didaskalije, a jo je mogoče povsem pripravno razdeliti na pet dejanj.¹⁶

Naslov nosi po študentu *Paulusu*, ki živi burno in razsipno študentsko življenje na račun svojega očeta. Zgled in motivacijo pri tem mu daje najeti služabnik *Herotes*, ki *Paulusovo* naivnost izkorišča, da lahko takšno življenje uživa tudi sam, seveda brez gospodarjeve vednosti. V začetnem prizoru se *Paulus* po sanjah o uspešni prihodnosti prebujata v domači spalnici in si ves spremenjen želi popraviti napake ter se vrniti na prava pota. A ko se zaupa služabniku *Herotesu*, ga ta takoj prepriča še v poslednjo zabavo in začne sam pri sebi kovati načrte zoper *Paulusovo* vrnitev k pridnosti. *Paulus* se hitro vda

13 *Date commodum aures michi atque animum intendite* (»Napnite torej ušesa in se pozorno posvetite zgodbi«, *Paulus* 10).

14 Standardno referenčno delo predstavljajo Hugucijeve *Magnae Derivationes*. Glej Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 95.

15 Tudi v prologu je namreč omenjen le tretjeosebno (*Paulus* 2).

16 Tako sta zaradi kasnejšega uredniškega posredovanja urejena tudi v dveh od petih ohranjenih rokopisov. Oba je na pragu 16. stol. uredil Francesco Negri (Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 90).

in Herotesu naroči, naj uredi vse potrebno: razproda naj še zadnje od njegovih knjig in tako priskrbi denar za pripravo razkošne gostije: z obilico hrane in kurtizan. Po kratkem sporu z osvoboženim sužnjem Stichusom, ki (neuspešno) skuša gospodarju razkrinkati Herotesove namene, se Herotes najprej odloči poskrbeti za gospodarjevo (in lastno) strast in se loti dvojne prevare. Novo mestno zvodnico Nicoloso prepriča, da bi se njegov bogati gospodar rad poročil z njeno hčerjo Ursulo in si izprosi dovoljenje, da najprej sam preizkusi njene usluge. Nato jo preda gospodarju (a jo pred tem še enkrat preizkusi), pri čemer sledi drugi del prevare – neizkušenega Paulusa Herotes prepriča, da je Ursula devica, kar mu prisluži posebno naklonjenost. Medtem ko se Paulus in Ursula v spalnici posvečata drug drugemu, Nicolosa zaskrbljeno išče hčer po soseski, a ko potrka na Paulusova vrata, jo Herotes zavrne, češ, da je Ursulo videl z drugim, zato je noče več za svojega gospodarja, s čimer se razpreže prazne obljube poroke. Kasneje o tem poroča drugemu služabniku, Papisu, ga vabi na ostanke gostije in se v veselem smehu nad prevaro hvali s svojimi zmožnostmi goljufanja gospodarjev ter postavlja za zgled iznajdljivosti ter s tem splošne življenjske naravnosti.

Oddaljevanje od rimske komedije zrcali tudi *Paulusova* sporočilnost oz. način, kako je posredovan nauk zgodbe. Zaplet ali bolje rečeno razplet je treba razumeti znotraj novejšega konteksta.¹⁷ *Paulus* sicer nosi naslov po študentskem gospodarju Paulusu, vendar se zanj zgodba ne izteče naklonjeno; konec komedije pravzaprav napoveduje njegov propad. Toda neodločni Paulus iz avtorjevega gledišča ni nosilec pozitivnih vrednot. Upodablja ga zgolj kot šibkega posameznika, ki ga žene lastno poželenje in hitro pade pod vpliv zunanjih vzpodbud. V svoji pasivnosti niha od samopomilovanja do neosnovane ambicioznosti, njegove replike so medle in jokave, in nemogoče je, da bi občinstvo ostalo na njegovi strani. Čeprav je sodobnemu bralcu propad obetavnega mladeniča morda težko razumeti kot pozitiven izid, pa so v besedilu tehnično gledano izpolnjeni vsi pogoji za komedijo glede na njene žanrske opredelitve v času Vergerijeve sodobnosti: na podlagi realistične slike izseka iz sodobnosti prikazati ravnanje, ki bi se mu bilo treba izogibati.¹⁸ Kakor napove že prolog: »poeta [...] mores novos ratione corrigit veteri« (13),¹⁹ Paulusova usoda opozarja na nevarnosti zapravljevega življenja in slabe družbe, kot kaže tudi njen podnaslov *Ad iuvenum mores corrigendos*.²⁰

Prvi osnutek pričujočega prevoda je nastal z namenom uprizoritve v okviru projekta Noč znanosti (Ljubljana, 30. 9. 2018), ki so jo izvedli študentje Oddelka za klasično filologijo Filozofske fakultete UL. Pri njegovem nastajanju je

17 Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 91, po Genevieve Kelly, »The Drama of Student Life in the German Renaissance«, *Educational Theatre Journal* 26.3 (1974): 291–307.

18 Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the 'Paulus'*, 96.

19 »Pesnik v starem slogu graja nove navade.«

20 »Z namenom izboljšanja navad mladeničev«.

v veliki meri sodelovala tudi Nena Bobovnik. Komedija je bila kasneje uprizorjena še enkrat, in sicer na Grošljevem simpoziju (Ljubljana, 8. 3. 2019). V skladu z opisanimi humanističnimi smernicami sta bili obe uprizoritvi v obliki bralne drame.

Prevod sledi izdaji Alessandra Perose (1983),²¹ komentar pa se zgleduje tudi po prevodih Grunda²² in Katchmerja.

²¹ Alessandro Perosa, »Per una nuove edizione del *Paulus* del Vergerio.« V *L'Umanesimo in Istria*, ur. Vittore Branca in Sante Graciotti (Firenze: Leo S. Olschki, 1983). 321–356.

²² Gary R. Grund, *Humanist Comedies* (Cambridge: Harvard University Press, 2005), 2–69.

PETER PAVEL VERGERIJ: PAULUS

OSEBE

PAULUS, študent

HEROTES, Paulusov najeti služabnik in družabnik

STICHUS, Paulusov suženj

DAMMA, Paulusov služabnik

TITUS, Paulusov postarani učitelj

NICOLOSA, zvodnica

URSULA, kurtizana

PAPIS, služabnik (a ne Paulusov)

Kraj dogajanja: Bologna

PROLOG

Ko mi je pesnik izročil tole dramo v branje, je v zadregi rekel: »Zdaj bodo zrela leta znala prepoznati smisel teh mladostnih igrarij.«²³

Zbal se je, si mislim, da bi mu resnobneži očitali preveč lahkotno temo. Če kdo meni tako, se sam ne strinjam. Kajti vprašam vas: katere »lahkotnosti« v življenju prinesejo več resnosti, kakor spoznanje, kako bogastvo škodi vestnosti pri študiju?²⁴

Napnite torej ušesa in se pozorno posvetite zgodbi, ki si jo je izmislil pesnik, ko v starem slogu graja nove navade – ne žalostnih likov, temveč brezbriznežev.²⁵ Prikazuje, kako hudobni sužnji hitro zgrabijo priložnost za razsipavanje imetja in kako nesrečno starše zaslepi ljubezen do otrok. Naposled meni, da je lastno delo, četudi jalovo, v večje zadovoljstvo od brezdelja na tuj račun; in še, da so služabniki nezvesti, prijatelji izdajalski in starši naivni.

23 *Iuvenis, ait: hec lusi, iam plenor dabit sensum maturum etas.* (»Zreli ljudje bodo znali razbrati globlji smisel pisanja, ki se sicer zdi le kot poigravanje mladeniča.«) Komentar se nanaša na splošno omalovažujoč odnos do pisanja komedij namesto »resnejših« zvrsti. Navedba je bila vse od začetkov preučevanja Vergerijevega dela pogosto razumljena kot edini namig o času nastanka komedije. Številni zgodnejši raziskovalci (kot prvi Criezenach) so literarnega avtorja enačili z Vergerijem, kar je izoblikovalo standardni pristop datacije komedije v Vergerijeva zgodnejša leta – izraz *iuvenis* namreč označuje starost nekje med dvajset in štirideset let.

24 *Que sunt enim, rogo, que plus ferant in vita levitates ponderis quam nosce quantum sit inimica bonis studiis rerum copia?* Db: »Katere lahkotnosti v življenju prinašajo več teže, kakor spoznanje [...]?»

25 *Non lugentium, sed negligentium.* Gre za žanrsko razlikovanje: pesnik ne graja resnih likov, kakršni nastopajo v tragediji in vzbujajo sočutje, temveč frivolneže, ki si grajo zaslužijo.

I

(Paulus leži v postelji in spi, ko ga nenadoma predrami hrup ropotanja z lonci.)

PAULUS: Kdo me moti? Kdo je? *(sam sebi)* Mar mu nisem ukazal, naj kogarkoli, ki bi me zarana iskal, zavrne, češ, da me ni doma, pa naj bo kdorkoli že?

HEROTES: Nikogar ni. Le jaz sam pripravljam mizo. Kar malo še zaspi, dokler pogrinjam, pred vsem si varen.

PAULUS: Bog naj te udari, tebe in tvoje razgrajanje s posodjem vred: zdramil si me iz najslajšega sna! A je ura že devet?²⁶

HEROTES: Ja, šele toliko.

PAULUS: Pri Bogu vsemogočnem in vseh gornjih! Kako sladko sem sanjal, kakšne časti in kako neverjetno pristne²⁷ užitke! Spremljal sem samega sebe, kako sem šel domov, z že prisluženo diplomo in se takoj oženil z dekletom plemenitega rodu in lepšim od sonca! In kakšna skupina imenitnežev se je zbrala okrog mene, kakšna množica! Videl sem, kako jim vsem delim nasvete, predsedujem sodiščem, razlagam stare zakone in s svojo oblastjo postavljam nove. Kaj še? Če bi si nadel še kak naziv,²⁸ bi bil že kralj! Toda čeprav je šlo samo za sanje, mislim, da prihodnost ne more biti daleč od tega, če se izučim in postanem slaven ...

O, nesrečnik! Kaj vendar govorim? Za nobeno rabo nisem in brez vsakršne nadarjenosti, razen za spanje in za razuzdanost. Štiri leta že študiram, pa ne vem, če sem prebral prav tolikšno število knjig.²⁹ Počnem vse drugo razen tega, po kar sem prišel sem. Prav bi mi bilo, ko bi me s šibo nagnali nazaj med prvošolce. Zapravljam čas, denar in mladostniški zagon. A ker je res, kar pravijo – da je v spočiti glavi več modrosti – bom točno na tem mestu,³⁰ ki je vzrejališče mojega brezdelja, razsodil sam o sebi: vztrajal bom vse do najvišje stopnje učenosti. Ničesar, kar si človek sam zada za nujno, ni nemogoče ali pretežko storiti. Zdržal bom in se potil in se z vso dušo posvetil knjigam, dokler se ne bom izučil. Tisti Dinus, rosno mlad, pa je tako omikan po dveh letih! In tisti drugi, ki študira eno samo leto, pa že z vsemi spretno diskutira. Pri meni je menda prav res bogastvo tisto, kar

26 *An nondum in tertiam?* Ura se nanaša na tretjo uro po sončnem vzhodu, ob petju tretje kano-nične ure.

27 *Quas inexistentibiles ac veras voluptates!* Besedna komika dveh nasprotujočih si pridevnikov.

28 *Siquid exorbuissem amplius.* Db: »Če bi pogoltnil še kaj.«

29 *Vix totidem literas nactus sum!* Db: »Komajda sem se naučil toliko črk.«

30 Paulus se najbrž nahaja v postelji.

redi lenobo.³¹ Če bi si živež moral priskrbeti z delom, me že ne bi šteli med najslabše. Toda res bom zaključil študij, da mi kasneje ne bo žal. Bedel bom pozno v noč, vstajal bom ob štirih zjutraj³² in zavrgel to otročje brezdelje! Ah! Kako se mi upirajo vse te pretekle navade ... Učenje, bedenje in post mi bodo izprali stare grehe, z vzdržnostjo pa bom obrzdal strast. Naj bo ta dan torej začetek moje pridnosti. Zakaj ne bi kar takoj vstal in se podal na delo? Hej, ti, Herotes, prinesi vodo, da se čim prej umijem! Kdor me bo skušal odvrniti, bo postal moj nasprotnik in si od mene ne bo več mogel izprositi niti milosti ne sprave. No, Herotes, prinesi čim prej vodo!

HEROTES: (*vstopi*) Bodi vesel, ti želim, danes in vekomaj. In? Kaj bova letos ob božiču? Nič? Ko se bodo drugi greli, bova midva zmrzovala?

PAULUS: Ne vem, kaj me zadržuje, da ti ne izkopljem kar obeh oces, ti zguba, največja med vsemi! Jaz nisem več jaz, kot sem bil ves ta čas; kot si me poznal ... Nisem več takšen, kakršen sem bil do zdaj ... (*jeclja*)

HEROTES: (*sam pri sebi*) Tale je povsem znorel, čeprav ... (*Paulusu*) Kaj te je tako pogrelo? Kdo te je užalil?

PAULUS: Kdo? Jaz vendar! Jaz sam sem se užalil, jaz, ki sem tako dolgo le zapravljaval ves svoj čas. Da pa boš zdaj vedel, kdo sem: tisti jaz sem, ki se hoče na vso moč zagnati v znanje! To je zdaj na prvem mestu, na ostalo se požvižgam!

HEROTES: In prav je tako! Že davno sem se te odločil tudi sam opomniti, in bi te že, če ne bi tako ali tako pričakoval, da boš to opravil sam. Toda zakaj tako pozno?

PAULUS: Za dobre odločitve nikoli ni prepozno. V sebi čutim toliko nadarjenosti, da bom zlahka nadoknadil zamujeno.

HEROTES: Toda zakaj tako nenadoma?

PAULUS: Ne sprašuj me! Sem se pač tako odločil.

HEROTES: (*sam sebi*) Jaz pa bom vse skupaj obrnil na glavo. (*Paulusu*) Pravilno! Toda pazi, da medtem, ko iščeš to resnično slavo, da ne prideš po krivici na slab glas. Če se odpoveš vsemu, kar počenjaš ponavadi in kar je med prazniki za večino običajno, bodo govorili, da te tare revščina ali delaš iz pohlepa, ne pa v predanosti poštenih vnemi. Poleg tega ti ne bom nikoli pomagal, da bi se mučil. Vaši stari filozofje učijo, da je treba pri vsaki stvari ohraniti mero. Ni ti treba, da bi si preživetje zagotavljal

31 *Sed copia est ea michi que inertiam nutriat*. Morda parafraza Katulove pesmi 68 (v. 33), kjer pesnik toži o brezdelju, ki krepi njegovo malodušje; vsekakor pa odlična navezava na naslednji verz, ki govori o skrbi za živež z delom.

32 *Noctem ad quartam*, kar se najverjetneje nanaša na zadnjo četrtino noči (in ne na četrto uro dne). Pozimi bi se to časovno obdobje začelo ob štirih zjutraj.

s študijem – če oni zgoraj³³ le ohranijo družinsko premoženje – in malo višji dolg ti ne bo v prehudo breme. Če bi imel sam na izbiri, že ne bi trpal vase učenosti: velika načitanost gre namreč redko skupaj z zdravo pametjo. Ti pa imaš obilo že prirojene vednosti, kakršne ne da nobena šole, in zaradi nje boš tudi brez knjig vsepovsod sijal ...

PAULUS: No, ampak kaj šele, če se ji doda še učenost in množica znanj?

HEROTES: Le zakaj? Ko pa na koncu umreš, prav kakor vsak omejenec ... Ali da bi bil lahko ob vsej tej učenosti brez zdrave pameti?

PAULUS: Toda jaz si res želim postati učen, kakor se da!

HEROTES: Sploh ne dvomim. A med temi prazniki se vseeno povesele, da se potlej še pogumneje zaženeš v delo.

PAULUS: Naj bo, če tako misliš. Toda potem mi moraš pomagati!

HEROTES: Na vso moč! (*sam sebi*) Je že konec. Saj ... četudi ga ne bi vzpodbujal, bi trajalo le dva, največ tri dni. Menda je res kaj sanjal, da ga je tako vnelo: v sanjah se pač vse pomeša.

PAULUS: Ampak, poslušaj, od kod bova vzela denar? Vso žepnino za pol leta sem zapravil. Knjige prejšnjega semestra sem že zastavil, posojilo pa je borno, da je še za sproti komajda dovolj.

HEROTES: Ah, kaj omahuješ? Sposodi si od koga!

PAULUS: A kdo mi bo verjel in od kod denar za povračilo?

HEROTES: (*nejeverno*) Kdo bo verjel? Če hočeš, ti takoj dobim več tisoč. Pojdi naravnost k tistemu, ki te vsak dan ogovarja, reci mu, da boš šel takoj do konkurenta, če ti ne da ... V trenutku ti bo dal, verjemi. Dvomim, da mu ne bi mogel vrniti. Piši očetu, da potrebuješ nove knjige ali da so prejšnje skupaj z vsem ostalim zgorele v požaru ali pa da trpiš hudo bolezen. Izgovorov nama ne bo zmanjkalo – in za pričo daš lahko mene! In če potlej še vedno ne izpljune, mu zagrozi, da boš šel v vojsko ali v neznano med barbare, v resnici pa boš v bližnji sosedščini.³⁴ Sicer pa bo starega očeta kmalu pobralo – s tem bi bilo treba že dolgo počistiti.³⁵

PAULUS: Že, že, če nadzor nad premoženjem kdaj preide v moje roke, ga bom upravljal ali zapravljaj, kakor bom hotel, toda za to zanemarljivo vsoto bi šel raje v zastavljalnico, kot da sem potem komu zavezan zaradi dolgov. Pojdi torej in vzemi tisti dve knjigi,

33 Tj. bogovi. Za komedije tega obdobja je značilno stalno prehajanje med svetom poganskih bogov in krščanskim, edinim Bogom.

34 Motiv je prevzet iz Terencijeve komedije *Heautontimorumenos*, kjer na začetku oče misli, da se je njegov sin pridružil vojski in odplul prek morja, v resnici pa se fant nahaja v sosednji hiši (Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the »Paulus«*, 88).

35 *Quod emundum plurimi iam dudum fuerat.* (»Ta čistka bi že dolgo časa marsikomu prišla prav.«)

- ki sta še ostali,³⁶ in oblačila iz skrinje. To bi moralo nanesti tri zlatnike. Zatem pojdi na tržnico in k Ravenskim vratom.³⁷
- HEROTES: (zarotniško) Vem, kaj hočeš.
- PAULUS: Prav to je tisto, česar nočem.
- HEROTES: Kako pa ti veš, kaj imam v mislih?
- PAULUS: Karkoli že imaš tam, tega nočem. Mar ne bom nikoli jaz tisti, ki odloča? Tvoja sorta vselej skuša uganiti, a se vedno zmoti. Poslušaj vendar – potrudi se, da bo za naju dobro poskrbljeno.
- HEROTES: Prav to sem imel na jeziku!
- PAULUS: Tega ti nisem ukazal ... Tako sem te prosil, ker si že tako želiš, da ne bova nesrečna ... Ah, pojdi že ... Jaz pa se sprehodim po vrtu, da mi gibanje in mrzaz vzbudita tek.

II

Paulus, Stichus

- STICHUS: Gospodar, saj veš, kako sem zvest prav v vseh zadevah, kar jih je.
- PAULUS: No, v tistih, ki jih ni, ali pa samemu sebi, si pač težko nezvest.
- STICHUS: Ni treba, da bi me pred tabo še kdo hvalil. A med nama rečeno: tistega človeka se bojim.
- PAULUS: Kaj se dogaja?
- STICHUS: Ko sem se posvečal svojim opraviлом, sem šel slučajno šel mimo tvoje spalnice in pogledal vanjo. Videl sem, kako Herotes vneto premetava vse stvari, nabira tvoja oblačila in vse, kar ima kaj vrednosti; vse skrinje je odprl! Zbal sem se, da te bo okradel.
- PAULUS: In zakaj nisi takoj zakričal? Morda je že odšel.
- STICHUS: Bal sem se, da me bo pretepel kot ponavadi. In povem ti, da ravnaš prav nečloveško, ko mu dovoliš, da je do mene takšen.
- PAULUS: Od zdaj naprej mu ne bom več. A kako si sploh lahko pomislil na kaj takšnga, o njem, ki mi je tako očitno zvest v vseh zadevah, kar jih je.
- STICHUS: O človeku, ki je z mano tako krut, verjamem zlahka vsako grdobijo. Toda – ko si mi že prisluhnil ...
- PAULUS: Ne sumniči torej: jaz sem mu ukazal, naj strepe prah iz mojih oblačil.

36 Motiv insinuira Paulusov dokonončni odmik od študija. Najdemo ga tudi v enem Vergerijevih pisem, natančneje v LXVI, z datumom 30. oktobra 1395, kjer Vergerij izraža obžalovanje, da je njegov prijatelj razprodal vse svoje knjige, češ, da to pomeni, da je študij pustil za stalno (Pier Paolo Vergerio: *Epistolario di Pier Paolo Vergerio, a cura di Leonardo Smith*. (Rome: Tipografia del Senato, 1934), 158, op. 2).

37 Porta Ravenna, ena izmed štirih glavnih mestnih vrat v starem mestnem jedru v Bologni; glej Stauble, *La commedia*, 10.

- STICHUS: Ampak če je še prav posebej zbiral knjige!
- PAULUS: Morda je hotel pač očistiti vse. Zdaj pa pojdi in vse pripravi, da bo hrana nared, ko jo bom hotel.
- HEROTES: Stichus!
- STICHUS: Kdo me kliče?
- HEROTES: Stichus!
- STICHUS: (*a parte*) Gorje, Herotes je, vse je slišal, konec je z mano!
- HEROTES: Ti lenoba postopaška, zakaj ne odgovoriš? Takoj gor!
- PAULUS: No, le pojdi k njemu.
- STICHUS: Rotim te, gospodar, ne odženi me k njemu samega: ubil me bo, zadavil!
- PAULUS: Ne boj se, če boš kaj potreboval, bom le slišaj stran. (*Stichus gre.*) Moj bog, kako je ta človeška vrsta bojzljiva! Mogoče zaradi pokrepla³⁸ ali pa suženjstvo morda res ošibi značaj! Kdo ve, če se tako zgodi tudi z Etiopijci? Res bi rad imel enega od njih pri sebi – in imel ga bom, če me ne bo zažiralo nič drugega kot starost – in upam, da Herotes pri njem ne bo mogel prav ničesar! (*sanjari*) Oh ... in vse gospodarice me bodo ogledovale, ko bom hodil mimo, in se čudile, kdo sem, da sem si kupil Etiopijce in Turke, ko imajo drugi samo umazane Germane, ki na zelje zlivajo mast, vase pa čaše olja ...³⁹ Kaj slišim? Kaj je ta hrup, to kričanje? Stichus je pravilno napovedal, da ga je Herotes slišal ... Šel bom tja in videli bomo, ali sem jaz ali on gospodar v tej hiši.

III.

Herotes, Paulus, Stichus

- HEROTES: Če me ne bi zadrževala spoštljivost (*pokaže na Paulusa*) in me ne bi bilo sram položiti roke nad tako lenobo, bi te tako izprašil, da bi si za vekomaj zapomnil moje bunke.
- STICHUS: Pravzaprav, ti surovina malopridna, si me tako pobil, da se sploh ne morem spraviti pokonci. Ne sram ne spoštovanje mojih častljivih let te nista zadržala.

38 Naveza na Aristotelovo teorijo iz *Politike* (VII), češ da geografija vpliva na značaj, zaradi česar se v pokrajinah z ostrim podnebjem, npr. v Aziji, rodi več ljudi bolj suženjskega značaja. Verz 221 namiguje, da je Stichus morda Turek, upoštevajoč najpogostejši vir suženjske delovne sile v renesančni Italiji pa še bolj verjetno Tartar. Stichus je sicer pogosto ime za sužnja v antiki in tudi naslovni lik ene Plavtovih komedij.

39 [...] *potent poculis oleum*; prevod po Katchmerju. Katchmer, *Pier Paolo Vergerio and the »Paulus«*, 211–312. Sicer gre za težavno mesto v rokopisih, saj ena veja sledi konjekturi [*potent* /*p*] *poculis oleum*, medtem ko druga ohranja *optent oculis oleum* z argumentom (neizpričane) germanske tradicije uporabe olja kot očesnega zdravila. Glej Alessandro Perosa, »Per una nuova edizione del *Paulus* del Vergerio, 319.

- PAULUS: Krivičen si, Herotes, tebi pravim!
- HEROTES: Zdaj bi me pa rad obsodil, še preden mi prisluhneš. Medtem ko sem izpolnjeval tvoje ukaze in premetaval tiste stvari, ki naj bi jih odnesla z Dammo, je ta vdrl z vpitjem: »Kaj delaš, lopov? Kradeš gospodarjeve reči s svojim tovarišem?«
- STICHUS: Lažeš, ti baraba!
- HEROTES: (*pomežikne Dammu*) Ni tako, Damma?
- DAMMA: (*a parte*) Pomežiknil mi je, bolje da pritegnem. (*naglas*) Vsekakor.
- HEROTES: Potlej kot kak poblazneli lev zdivja do naju in nama skuša iztrgati stvari. Ker je zagrabil tako narahlo, se je zvrnil – najbrž, ker je poln vina – in obtožuje mene.
- PAULUS: (*Stichusu*) Mar ti nisem že ničkolikokrat rekel, da se ne brigaj zanj? Ampak ti ne odnehaš.
- STICHUS: (*Herotesu*) Preklet bodi, danes nisem zaužil niti grižljaja in ničesar nisem pil, razen solza, ki si jih s svojimi udarci iztisnil iz mene. In ničesar nisem poskušal, ampak sem takoj vprašal: »Kaj počneš? Kam to neseš? Pazi, ne bodi nepreviden ...« Ti pa si planil nadme, najprej z besedami, nato z udarci. (*Paulusu*) Takole kaznuješ njega in mene z »Zanj se ne brigaj!« in ga celo še za trenutek več prenašaš v svoji hiši. Ne pozabi, da sem ti bil določen za vzgojitelja,⁴⁰ da popazim nate in na tvoje zadeve. Enkrat bo tvoj oče že izvedel! Tudi tale (*proti Herotesu*) se brez tebe ne bi obnašal takole.
- PAULUS: Čudno, da te ni do plavega pretepel, ko si z vsemi tako neprijeten.
- STICHUS: Kako lahko to rečeš? Jaz, da sem neprijeten – ker skrbim zate in za tvoje premoženje, ki ga zapravljaš z razsipništvom in vlačugami?!
- PAULUS: Kaj to tebe briga?
- STICHUS: Ko srečam tvojega očeta, boš že izvedel.
- PAULUS: Poberi se že, norec, in me ne muči!
- STICHUS: Mučijo te že vse norosti in pokvarjenosti, skupaj s tem, ki jih načrtuje in je tvoj pomočnik v zločinih.⁴¹
- PAULUS: Presneto – še malo, pa me bo po nagi zadnjici ... Kaj si drzneš z mano? Samo, da veš – polnoleten sem in vzgojitelja sem že prerasel!
- STICHUS: Ne pa skrbnika, kajti dozorel še nisi in tudi pri šestdesetih ne boš!
- PAULUS: Naj torej trpim nekoga, ki je najbednejši med sužnji in še zdaj ni vreden svobode, da se tako obnaša z mano?⁴²

40 *Quod alumni vice tibi sum datus*. Beseda *alumnus* v tem obdobju zaznamuje osebo, ki vzgaja in izobražuje (mlajšega).

41 *Paulus: Ne me instiga!* – *Herotes: Omnibus furiis ac vitiis instigatus iam es*. Besedna igra z glagolom *instigare*; vzpodbujati, dražiti, spodbadati; ki jo je v slovenščini težko popolnoma prevzeti.

42 Stichus je očitno družinski osvobojenec, ki mu je Paulusov oče v zameno za zasluge podaril svobodo, Paulus pa ga še vedno obravnava kot sužnja.

- STICHUS: Tvoj oče si ni mislil tega, ko me je osvobodil. Videli pa bomo, kaj si bo mislil o tvoji svobodi, ko se o tebi ne da povedati ničesar, kar niso grdobije.
- PAULUS: Ne vem, kaj me zadržuje, da ti ne oskubim prav vseh dlak v bradi!
- STICHUS: Oskubiš lahko očeta, mene pač ne moreš.
- PAULUS: Če se ne bi bal človeških in božjih zakonov, bi te takoj zabrisal s stolpa.
- STICHUS: Vseeno mi je, le da umrem v zvestobi, zaradi katere sem si pridobil svobodo.
- PAULUS: Še ne boš utihnil? Sicer storim kaj takšnega, česar nama bo kasneje obema žal.
- STICHUS: Stori, kar ti je drago. Tiho bom, ker me nihče ne posluša, ko pa me kdo bo, ne bom molčal.

IV

Stichus, Titus

- STICHUS: Ali lahko nekoga, ki je nagnjen le k najboljšemu, slab vpliv tako izpridi, da bi se po pravici reklo: to ni več isti človek? V ranih letih je bil zgled iskrenosti, po naravi ljubezniv in plemenitega značaja, tako da so vsi, ki so ga srečali, razglašali njegove starše za blagoslovljene in mu mnogo napovedovali. Tudi jaz, ki sem ga nosil naokrog še kot dete, sem si o njegovi prihodnosti marsikaj obetal. A res je, kakor pravijo; nadarjeni uspejo, kadar ostanejo na pravi poti, če pa jih pokvarijo slabi nasveti, pa ravno ti postanejo najhujši.⁴³ A vedno se vse izteče le najslabše! Slišal sem starejše, ki se dobro spominjajo tako poštene in uglajene mladine, da ne bi mogli prav ničesar pripomniti ali si sploh predstavljati boljše. Mladi so vse starejše spoštovali kakor svoje starše, v njihovi prisotnosti so vedno vstali, jim stregli in pomagali; hkrati pa z marljivostjo skrbeli za zaslužek. Današnje lene generacije pa ne vedo več, koliko znojá mora preteči, da se nabere premoženje; ne poslušajo starejših in med njimi sploh ni nikogar, ki bi bil tako neznaten, da se ne bi imel za boljšega od Salomona ali kogarkoli drugega od starodavnih mož.
- O, nesrečni Sentio, tako mi je žal tvoje usode! Že kot mladenič si pretrpel vse nevarnosti na kopnem in na morju, da bi si nabral imetje, ki ga ta zdaj razmetava. Vso družino hraniš z eno samo

43 Aluzija na antično maksimo *corruptio optimi pessima* (pokvarjenost najboljših je najslabša).

skledo zrnja in jim prinašáš napol pečene, tri dni stare hlebce, ta pa zapravlja in vas vse zajeda. In ko bi se vsaj česa naučil, da bi tako poplačal stroške! A res dobro se je naučil in se navzel izključno pokvarjenosti in vseh vrst lenobe. Pri urah je le redkokdaj, in še to samo, če ga premaga sram. Prikaže se z oteklimi očmi: znamenjem, da se je ravno zbudil ali vso noč študiral – in nobenega dvoma ni, kaj od tega. Kadar pa že pride, prebrska celo knjigo, a prave strani kljub temu ne najde. Ko z zamudo vstopi, vsi sikajo nasproti njemu, tako da je še mene sram njegovega prihoda. Doma nato preklinja vsakogar, ki predolgo blebeče. Na kosilo si povabi družbo in se po hrani zabava z lutnjo. Nato zadrema, tudi pozimi, se potem poda v igralnice, zatem mora malo naokrog in se nato priključi družčini, na večerjo in v posteljo pa si skoraj vedno vzame še vlačugo. Pobrало me bo, če ne povem vsega očetu! Vir vsega zla, ki ga k temu podpihuje, pa je tale pokvarjenec Herotes. Dokler gospodar veseljači, ga sam lahko posnema in se mu ni treba vrniti k delu. Njegov pajdaš je tisti Damma; eden načrtuje, drugi pa pomaga, da lahko vse izpelje. Drug o drugem izmenično lažeta in se na veliko obtožujeta, da bi delovala kot nasprotnika, za večjo prepričljivosti pa se včasih celo stepeta. Skrb za nakupe, poslovanje in poplačila dolgov je bila najprej med mojimi dolžnostmi, a ta nepridiprav ni dal miru, dokler ni sam prevzel vsega. Od vsepovsod se okorišča in grabi zase, vse zvodnike in kockarje ima za znanee, polašča se gospodarjeve oblasti; za vse to pa je poplačan z denarjem, naklonjenostjo in darili; jaz pa za svojo zvestobo dobim samo črnice in zatečena usta ... (*Zagleda Titusa*) Pozdravljen vendar, Titus, od kod te je prineslo? Nisi bil tukaj?⁴⁴

TITUS: Jaz? Ko sem postoril, kar je bilo treba, sem šel v cerkev in poslušal mašo. Toda kaj se dogaja; zakaj se pritožuješ?

STICHUS: Ga⁴⁵ zdaj tako usmerjaš? Vidiš to? (*mu pokaže modrico*)

TITUS: Vidim, pri Herkulu! Zelo mi je žal zate ... Kdo je bil tako predrzen? Pa ja ne gospodar?

STICHUS: Prav on. Tistemu zlikovcu dovoli takšne predrznosti do mene ... Ti pa hodiš mimo, zatiskaš si oči, mašiš ušesa, in ga nikoli ne okaraš; nadvse sramotno se obnašaš.

TITUS: Tako me obtožuješ, kot bi bil jaz povzročitelj vsega tega! Večkrat sem ga opominjal: »Kaj počenjaš, Paulus? Ne študiraš? Nič dobrega ne bo iz tega – otreši se te družbe.« Toda on: »To ti nič ne briga! Molči, če bi rad še naprej jedel. Če ti ni všeč, kar

44 *Non affuisti?* Nanaša se na Paulusovo hišo; Titus je očitno ravnokar vstopil.

45 Namreč Paulusa. Titus naj bi opravljal vlogo Paulusovega tutorja, torej učitelja – prav tistega, za kogar Paulus v prejšnjem prizoru zatrdi, da ga je »prerasel«.

vidiš, ne glej!« Od takrat sem tiho. Toda zdaj sem lačen zaradi včerajšnjega posta in grem na trg. Ti pa poskrbi zase, ki veš in znaš tako dobro.

STICHUS: No ... Kakšni krasni obeti za gospodarjev preokret na prava pota. Vsi ostali so pokvarjeni, tale pa ne ve ničesar, razen kar so ga naučile knjige. Toda danes vas bom jaz kaznoval, kolikor bom mogel; šel bom in najel nekoga, ki bo naznanil, da prihaja oče. Ni važno, če uporabiš par laži, dokler se situacija ne izboljša.

V.

Herotes, Nicolosa, Ursula

HEROTES: Res je tako: Stichus ne zna čisto z nikomer shajati! Ti, Damma, pojdi domov in se posveti gospodarju; jaz pa takoj izpolnim vsa ostala naročila ...

Kaj naj najprej? Naj povabim goste? Ali naj nakupim, kar je treba? Pravzaprav ... ravnokar mi je prišlo na misel – taka gostija bi bila še bolj imenitna, če vsakemu od gostov priskrbim vlačugo. No, grem, da me kdo ne prehití. A kako naj poskrbim za gospodarja, ki zdaj že od daleč viha nos nad vsako? Aha, že vem! V sosesko je pred kratkim s svojo materjo prišlo neko dekle; deviško lepa je in mlada; zdi se, da se ravno uvaja v obrt, čeprav je hlinila, da ni tako. Zdaj me ne more nič več zadržati, še posebej, ker bi jo tudi sam rad zase. Tile zlatniki mi izpolnijo vsako željo, kot bom tudi dokazal. Čeprav še nisem srečal sužnja, ki si ne bi želel gospodarja poplačati z brco,⁴⁶ sam nisem tak: raje vzamem čisto malo in z njegovim privoljenjem, kot da bi skrivaj izmaknil vse ... (*pred hišo, kjer bivata Nicolosa in Ursula*) Vrata so kar odprta. Je kdo tu? Ni odgovora. Zakaj ne bi kar vstopil? Saj gre za moje posle ... Najbrž sta zgoraj.

NICOLOSA: Kdo si, ti predrznež, ki kar takole vdiraš v mojo hišo? Ven, takoj!

HEROTES: Vstopil sem, da bi razsejal semena.

NICOLOSA: Tukaj bi sejal?

HEROTES: Zakaj pa ne ... da bi potem obiral spodnja krila ...⁴⁷

NICOLOSA: Da bi obiral? Si zblaznel in hočeš, da bi tudi jaz zblaznela? Ne veš, kdo biva tu?

46 *Qui non hero ab suo calce persolveret*. Db: »Poplačal gospodarja s peto«. Pri Petroniju fraza *calcem impingere* pomeni »dati nekomu brco«. V tem primeru bi Herotes namigoval, da bi s polno mošnjo gospodarjevih zlatnikov vsak drug služabnik pobegnul.

47 *Paulus: Ingressus sum, ut subspargerem*. – *Nicolosa: Spargeres hicine?* – *Paulus: Quin imo, ut subligacula colligerem*. Besedna komika na temo sejanja in nato pobiranja pridelka (*colligere*), ki jo je težko v prenesti v slovenščino znotraj istega konteksta.

- HEROTES: Seveda vem, a odnehaj s kričanjem in prisluhni stvari – če si pametna, ti bo v korist.
- NICOLOSA: Povej in potem takoj odidi, da te kdo ne vidi tukaj samega!
- HEROTES: Ah, ne, saj sem povsem običajen človek. Če hočeš, bom povedal, če ne, mi na lep način ukaži, naj odidem, a potem ne kliči več nazaj!
- NICOLOSA: No, povej že, kar bi rad povedal in nama bo obema koristilo.
- HEROTES: Če bi bilo premoženje sorazmerno porazdeljeno glede na pamet in iznajdljivost, vidve ne bi bili revni in jaz ne bi bil služabnik. A ker zaradi revščine večinoma ne moremo početi, kar bi radi in kar bi bilo prav, mi je žal za vsakogar od nas in skušam pomagati, kolikor morem. Dovzetno hčer imaš, kot lahko razberem že po značaju, poleg tega je zelo postavna in ravno pravšnje starosti. Skoraj vse matere, ki niso posebej pametne, imajo za svoj najpomembnejši načrt to, da stradanjem in trdim delom napraskajo vsaj skromno doto; in če jim Bog medtem pokloni kanček sreče, jo zavrnejo. Najbolj važno je, da hčer omožijo. Toda največkrat se izpolni ravno tisto, česar se najbolj bojijo: ubožna dota privabi ubožnega ženina. Ko denar poide, jo zapusti, ona pa se je prisiljena prodajati. Je ne bi bilo bolje v zvezi s kakšnim bogatašem, ki mrzi privezanost na ženo, hišo in naraščaj? Kot prvo so takšne ženske gospodarice lastnih gospodinjstev in služinčadi; nato, če imajo otroke, ti delijo očetov ugled; poleg tega pa se ljubimci – kar ni nemogoče – včasih z njimi celo poročijo. Vidiš, koliko koristi? O vsem tem zato, ker mislim, da vama je bila s hčerjo dana priložnost, ki vaju lahko osreči. Imam bogatega gospodarja, plemenitega rodu, ki je sem prišel zaradi študija. Pri tem je sicer skromen, kot tudi v drugih rečeh; najbolj pa si želi otrok. Veliko se mu jih je že ponudilo, pa se mu nobena ni zdela primerna. Ko pa je zagledal njo, mu je bila izredno všeč in ukazal je, naj se sestanem s tabo.
- NICOLOSA: Naj mi bo prihranjeno – da bi se moja hči kdaj s kom združila izven zakona?!
- HEROTES: Sem mar to predlagal? Tudi ti si ena tistih mater! Takole ti obljubim: če jo daš – kajti vem, kako je gospodar zaljubljen –, bo preživljal vso družino, in mlajšo hčer boš lahko vzgojila častno in spodobno.
- NICOLOSA: Česa takšnega ne bi nikoli naredila; izdala bi telo svojega telesa.
- HEROTES: Kakor ti je drago, a zavedaj se, da mi je o vajinem položaju znana več, kot misliš.
- NICOLOSA: Kaj? Menda ne kaj slabega?
- HEROTES: Pri Herkulu – ničesar razen dobrega! A vendar slišim pri sosedih šepetanje, češ da želijo očistiti sosesko.

- NICOLOSA: Eh, če jo želijo očistiti, naj se najprej znebijo žena, ki jih rede po hišah! A tega me ni strah. Želim si, da bi bile tvoje besede iskrene; toda, oprosti, vsi vi moški debelo lažete. Vendar ne toliko zato, da bi vam ženske ustregle, temveč ker bi se radi le igrali z nami; pa čeprav ti niti najmanj ne daješ takega videza.
- HEROTES: Jaz, da lažem?! Jaz sem skrinja resnice! (*na stran*) A tako trdno zaprta, da iz nje ne more uiti niti beseda. Morda so se s teboj igrali drugi moški in sodiš k njim še mene.
- NICOLOSA: Drugi moški niso počeli ničesar z mano in jaz ne z njimi.
- HEROTES: Kaj naj torej sporočim gospodarju? Zatrđno ti obljubim: če mu bo ugajala, si našla, kar si iskala.
- NICOLOSA: In kaj, če mu ne bo? Mar tedaj ne tvegam najine časti?
- HEROTES: Če jo pošlje nazaj, kar nikakor ne verjamem, jo bo vseeno bogato obdaril. Vem pa, da je zelo zaljubljen.
- URSULA: Toda kdo je on, ki tako nesrečno ljubi? Ne prihaja mimo, nikoli ni prišel pogledat in še nikoli ni poslal daril.
- HEROTES: Prav o ničemer ti ne lažem: ti si ta, ki jo iščem. Iz iskrenosti se zadržuje, da ne pride mimo ali na obisk; dal pa ti bo več daril, kot bi si sploh lahko želela. Torej, kaj praviš?
- NICOLOSA: Jutri se vrni k meni.
- HEROTES: Z nama⁴⁸ ti ni treba teh zvijač, prihrani jih za druge. Potreben pa je hiter odgovor.
- NICOLOSA: Storila bom, kar hočeš.
- HEROTES: Čudno, da sploh oklevaš! Malo po deveti – ko gre malokdo mimo – se s hčerjo uredita, kot bi bili v cerkvi, nadenita si nakit in prstane, potem pa pridita do tiste malo višje hiše tam, jo vidiš? Zada j vaju spustim noter.
- NICOLOSA: Bolje je ponoči.
- HEROTES: Gospodar že zdaj blazni!
- NICOLOSA: Ko vznesenost izpuhti, bo hitro zavihal nos.
- HEROTES: Se vračaš k prejšnjim dvomom?
- NICOLOSA: Že počnem, kar hočeš.
- HEROTES: Sreča ti je z mojo pomočjo in nasvetom že zagotovljena. A kako mi boš plačala to uslugo?
- NICOLOSA: Kako le, ko pa sva midve in vse, kar imava, že tvoja last? Ti si najin gospodar in najin vodnik!
- HEROTES: Res je. Sezi mi v desnico: zdaj bom napravil zate mnogo dobrega. (*Ursuli*) In kdo ne bi dobro poskrbel za tak obrazek? Joj, kakšna rožnata lička!
- URSULA: Nehaj!
- NICOLOSA: Bi ostal na kosilu? Prepričal se boš, da ne živiva v takšni bedi.

48 Dvojina se nanaša na Herotesa in Paulusa. Herotes tu nastopa kot gospodarjev zastopnik.

- HEROTES: (*Nicolosi*) Pridi sem. (*Obrneta se vstran.*) Zdaj, ko sta med mojimi klienti, ne bom zamudil priložnosti za dober nasvet. Še en namig ti dam, pa lahko od njega dobiš karkoli. A če storim vse to za vaju, ne bi bilo prav, da mi nekako vrneta?
- NICOLOSA: Kot rečeno, kar je najino, je tudi tvoje!
- HEROTES: Ne veš, kako zelo me gospodar upošteva – ne bom rekel, da moje nasvete, temveč mojo presojo. Kdor ti zaupa toliko denarja, ti vse verjame. Če te lahko nagovorim samo še k eni stvari, bom poskrbel, da bo večji delež tega zneska tvoj.
- NICOLOSA: Reci, torej.
- HEROTES: Še predobro veš, kaj hočem.
- NICOLOSA: Nikakor, povej vendar!
- HEROTES: Hočeš, da rečem?
- NICOLOSA: Reci.
- HEROTES: Rad bi par trenutkov s tvojo Ursulo ...
- NICOLOSA: Ah, zdaj razumem, kaj bi rad! Zato si si izmislil vso to zgodbo! Zdaj pa res izgini! Vse lahko dobim od tebe, dokler ničesar nočem.
- HEROTES: Kaj misliš s tem?
- NICOLOSA: Nisi prišel samo zato, da bi naju nalagal? Da bi naju ogoljufal? Dokler bi ti zaupali, bi naju lahko zavajal, kakor bi hotel.
- HEROTES: In prav to bi storil, pri Herkulu, če bi nameraval goljufati. Toda zdaj ravnam samo pošteno in z dobrimi nameni. Kaj pa, če bi vaju prosil za zlato ali obleke ali kaj takšnega, bi mi dala?
- NICOLOSA: Nikakor.
- HEROTES: No, in kaj človeku manjka manj in se lažje da, kakor tisto, kar je vedno pri roki in česar nimaš nič manj, tudi ko je dano?
- NICOLOSA: To ni za ljudi tvoje sorte, išči drugod!
- HEROTES: Ne bodi ohola le, ker sem služabnik. Dobro prednike imam in svoje odlike; moj položaj je bil nekoč bolj obetaven. Naravnost ti povem: kratke pameti si. Če bi rada prijatelje med gospodarji, jih najprej potrebuješ med služabniki. Poleg tega, če bi ponoči kdo prišel in ti ponudil zlato, ne bi spraševala, če je služabnik ali svoboden, če ukazuje ali služi; nihče ne bi zahteval, da pokaže svoj rodovnik. Jaz vaju nimam nič bolj v lasti kakor vidve mene.
- NICOLOSA: Gorje, ko se tako bojim, da je vse drugo izmišljeno!
- HEROTES: Prišežem pri vseh gornjih: še več kot res je! Da bi jaz lagal? Boš že spoznala, kakšen človek je Herotes! Misliš, da bo od mene manj dobička kot od gospodarja? On bo dal denar, jaz pa prinese, kar bo še za v zastavljalnico.
- NICOLOSA: Zakaj bi ti verjela? Nekaterim se težko verjame, pa naj gre za laž ali resnico.
- HEROTES: Meni lahko na vsak način verjameš! Torej – bi rada več?

- NICOLOSA: Predam se, kaj predlagaš?
- HEROTES: Nihče ne izbeza z lahkoto tega iz mene; gospodarjev se namreč ne spodobi varati – a naj ti povem. Poskrbi, da bo hlinila devišstvo; neverjetno rad si sadeže utrga sveže in veliko ti bo dal.
- NICOLOSA: Pa ne bi bilo bolje najprej iztržiti od njega čim več denarja?
- HEROTES: Mar niso cipe tiste, ki hočejo takoj vsak kovanec? Pokaži mu, da ti je za denar vseeno, dokler je on vesel; in poleg tega vsepovprek razglašaj svoje imetje. In vse, kar sem ti že povedal.
- NICOLOSA: Kaj torej še čakava, Ursula moja? Razkaži dragemu Herotesu hišo, jaz pa medtem poskrbim za ogenj.⁴⁹

VI

Herotes, Paulus, Damma

(Paulus in Damma prideta iz Paulusove hiše, Herotes se ji šele bliža.)

- PAULUS: Čisto prav bi mi bilo, če bi mi odnesel vse premoženje; vsem preveč zaupam! Damma, kje si pustil Herotesa?
- DAMMA: Pri forumu.
- PAULUS: S kom?
- DAMMA: Samega.
- PAULUS: Kam je bil namenjen?
- DAMMA: Potem ko me je odpravil, je še kar postaval. Toda, ko sem sam krenil, sem slučajno naletel na znanca, ki me je zapletel v pogovor in zadržal. Ozrl sem se nazaj proti njemu in zdelo se je, da gre naravnost sem, čeprav je pred tem rekel, da bo šel po drugi poti. *(Herotes zapusti Nicolosino hišo, ne da bi ga Paulus ali Damma opazila.)*
- HEROTES: *(sam sebi)* Oh, kako je spretna! Kako občutljivo zna kakor umetnica izkoristiti vse svoje danosti! A če bo tako ravnala tudi z gospodarjem, bodo vsi moji načrti padli v vodo ...
- PAULUS: *(Dammi)* Torej ga še ni.
- DAMMA: Jaz ga nisem videl.
- HEROTES: Nič manj kot trikrat sem se že olajšal danes ...⁵⁰ Toda od kod me je napadla taka lakota? Bo že res, kar pravijo; ljubezen zla-koti človeka. Naravnost domov se bom odpravil, da zadostim še temu apetitu.
- PAULUS: Pri Herkulu, obhaja me je še hujši sum ... Ko bi se odpravil v drugo smer, bi lahko upal, da se je posvetil še ostalim naročilom ... A ker ga ni potem nihče več videl, se zdaj bojim, da je v resnici na

49 *Interea ego foco subservio*. Besede naj bi učinkovale komično, saj Nicolosa z njimi očitno odpravi Herotesa in hčer na samo, v »preizkušanje« Ursulinih spretnosti.

50 *Exolvere*. Db: »izpraznil«. Seveda gre za preneseni pomen v kontekstu spolne zadovoljitve.

- skrivaj vstopil v hišo, pobral svoje stvari in odšel! Poglej, Damma, če je morda v svoji sobi.
- HEROTES: (*še naprej sam pri sebi*): Naj me pobere, če ne izigram te ženske, ki zdaj misli, da je ona izigrala mene! Nobena umetnost ni, če se igraš z naivnimi dekletci, ki ti verjamejo vse, pa tudi ne z matronami, ki so že izkušene, a ne vedo ničesar izven svojih gospodinjstev. Prav posebna slava pa pritiče izigravanju pretkanih vlačug, ki se zdržema in z vsakodnevno vnemo posvečajo izključno goljufanju. Tale je, dokler je mogla, svoje trike najprej izvajala zase, zdaj pa za hčerko. A zagotovo se izkaže, kdo od naju je bolj prebrisan.
- DAMMA: (*se vrne iz hiše*) Vrata so zaklenjena.
- PAULUS: Jaz pa sem mu zaupal! Seveda danes ni zaman prišel tako pripravljen k meni: tatvino in pobeg iz mesta je že prej premislil; ali pa, da bo sam izkusil vse, k čemur je zjutraj zahrbtno vabil mene.
- HEROTES: (*sam pri sabi*) No, si bom že sproti nekaj izmislil ... Zdaj se mi mudi, da potešim svojo lakoto in gospodarjeve želje.
- PAULUS: Je še kdo tukaj? Kdo je?
- HEROTES: Herotes je, stvarnik tvoje sreče!
- PAULUS: Kje si bil toliko časa?
- HEROTES: Kje? Misliš, da je cilj mojih naklepov, premislekov ali dejanj kdaj kaj drugega kot ustreči tvoji strasti?
- PAULUS: In kaj naj bi bilo to, te vprašam?
- HEROTES: Saj ti povem, toda dovoli najprej, da pretrgam post, ki sem si ga zadal zate.
- PAULUS: Prosim, hitro povej! Ne trpinči s poželenji!
- HEROTES: Čudovito devico sem ti priskrbel.
- PAULUS: Devico?
- HEROTES: Nadvse prekrasno.
- PAULUS: Kako ti je uspelo?
- HEROTES: Le česa se ne da kupiti?
- PAULUS: Koliko si dal?
- HEROTES: Ničesar, razen upanja.
- PAULUS: O, bratec, bratec moj, nikdar ti ne povrnem, toliko sem ti že dolžan! Toda povej mi, prosim, počasi in po vrsti – kako ti je uspelo?
- HEROTES: Kdor je sit, zlahka otresa jezik proti lačnemu.⁵¹ To izveš kasneje. Ostani tu na preži: če opaziš, da prihaja kdo, ki ustreza opisu, pokliči, kajti naročil sem, naj takoj pride.
- PAULUS: Oh, radost ti moja, brez tebe niti enega dne ne bi preživel v sreči! Ko bi bil vsaj ta, ki sem ga kupil (*pokaže na Dammo*), tako

51 *Facile satur et accipere et dare vacuo verbe potest.* (615) Db: »Kdor je sit zlahka otresa jezik naproti praznemu.« Eden od pregovorov na temo hrane, s katerimi postreže Herotes; ironija je v »sitos-ti«, saj je Herotes sit natanko tistega, po čemer lakotni gospodarja in obratno.

sposoben! A on je malopridne pasme; ti ljudje bolj malo znajo, pa še tega nočejo storiti ali pa jim ni mar. Tale, ki ga imam samo v najemu,⁵² pa takoj napne vse svoje sile, da bi ustregel mojim željam, kar mu tudi sijajno uspeva. Če s prošnjami, obljubami in darovi dosežem, da ostane, me ne bo zapustil za nobeno drugo mesto ... A preveč se obotavljaš, ljubezen moja, prehudo me mučiš! (*Herotesu*) Bojim se, da bo preplašena in bo zato prišla bolj pozno: toda potolažim jo, jo pomirim in jo obsujem z nežnostmi. Povej, Herotes, kdaj je rekla, da bo prišla?

HEROTES: Zdaj zdaj pride, skupaj s svojo materjo.

PAULUS: Vdano jo bom čakal ... Od kod torej pride?

HEROTES: Z bližnjega trga, iz ulice na desni.

PAULUS: Nič več ne odtegne mojega pogleda.

VII

Nicolosa, Herotes, Paulus

NICOLOSA: Mar ne ravnam povsem brezglavo, ko zaupam temu človeku, ki ga pred današnjim dnem še nisem videla? Tokrat me je z lahkoto pretental, toda od zdaj naprej, pri Herkulu, me več ne bo dosti-krat! Prikrajšani bova za pot ali, kar je največ, noč; toda oni drugi, ki mu to ne bo v škodo, nama že povrne. Ursula moja, pojdi in se uredi, da greva tja ... (*sama pri sebi*) Pa ne bi bilo vseeno bolje, da bi šla najprej sama in se pogovorila z njim? Kar se zlahka kupi, je redko dragoceno. Kaj, če ravno zdaj nabira prijatelje in se bodo zabavali kot ponavadi? Vse si je treba ogledati: mladeniči so, ki jim je vse dovoljeno in gredo lahko brez kazni daleč prek meja, poleg tega pa ničesar ne znajo zadržati zase. Če se to zgodi, bo vsa reč prišla na plan. Zato si moram vse ogledati.⁵³ (*Ursuli*) Si me slišala? Najprej bom šla sama k njemu in vse pripravila. Morda pa se prikaže kdo, ki ga še lahko oplenim. (*Nicolosa gre do Paulosove hiše.*)

Tu ne vidim prav nikogar ... Tisti, ki me je poklical, bi moral biti tu pri vratih ... Obiskala bom znance, ki poznajo to hišo: sorodnika, soseda in še nekega pajdaša!

(*Nicolosa gre naprej.*)

PAULUS: Herotes, zakaj, misliš, da se toliko časa obotavljata?

HEROTES: Ne vidiš nikogar?

52 Razlika v ravnanju nesvobodnega sužnja in svobodnega služabnika je v humanističnih in renesančnih besedilih močno poudarjena.

53 Ursuline priprave na ogled hiše spominjajo na priprave vojaškega poveljnika na boj, kar spominja na tradicijo rimske elegije *miles amoris*.

- PAULUS: Nikogar. Prav zdaj je šla naprej neka starka, ki je nenehno pogledovala sem in se obotavljala ...
- HEROTES: (*zapazi Ursulo, ki odpira vrata svoje hiše*) Tale, starka? Nasprotno, v tem mestu ni device, ki bi cvetela lepše od nje!
- PAULUS: Lepo te prosim, pojdi jima naproti.
- HEROTES: Zdaj zdaj dospeta.
- PAULUS: Hitreje bosta tu, če ju pospremiš, in bolj zaupljivi ...
- HEROTES: Grem torej, če že hočeš. (*sam sebi*) A če bo priložnost, ne bom hodil zaman. Četudi si zdaj ne želim prav tega, kar sem bil prej kupil s toliko prošnjami, pa vendar – karkoli drugega dam raje kot denar.

VIII

- HEROTES: Pozdravljena, Ursula, tu sem. Gospodar te že nestrpno pričakuje.
- URSULA: Kaj? Mar ni pred mano prišla mati? Pred kratkim se je sama odpravila k vam, da bi se prepričala o kraju in dogovorjenem času.
- HEROTES: Pravzaprav je ravno ona rekla, da pojdi z mano, saj ob tem času ponavadi ni nikogar tam. Toda naprej poljub ... (*sam sebi*) Ah, kaj vendar počnem? Morda naju zaloti mati in vse bo uničeno! Ah, pa naj naju zaloti kdorkoli, najprej bom poskrbel zase. Za gospodarja imam dovolj izgovorov.
(*Herotes in Ursula se glasno posvetita drug drugemu.*)
- PAULUS: Prav zares sem vse izgubil. Herotes se ne vrne, pa tudi onidve nista prispeli. Morda je kdo posegel vmes in pokvaril zadevo. Prav nikoli se mi ne zgodi nič dobrega, ne da bi se kaj zapletlo. (*Paulus zasliši Herotove in Ursuline glasove.*) Zdaj se je Herotes zapletel v boj! Pokaži mu pesti in brce, Herotes, in dokončaj, kar si obljubil! Čemu si me zapeljeval s praznimi upi, če mi jih zdaj ne izpolniš?
- HEROTES: Dajva! Hitro, da česa ne posumijo.
- URSULA: (*kriči*) Pri koncu sem!
- HEROTES: O, ja, presrečen bom, če pridem do konca tudi jaz! (*Neka starejša ženska se zastrmi vanju in odide.*) Joj, zbal sem se, da je to tvoja mati! Pazi na cesto in na hišo in me opozori, če se prikaže.
- PAULUS: Konec je z mano!⁵⁴ Sam se vrača ... (*zagleda Ursulo, ki prihaja za Herotesom*) O, ne, ravno nasprotno! Še kako živ sem in najsrečnejši med vsemi smrtniki, ko se mi ponuja takšna stvar! Skušam

54 Ursula: *Perii!* – Paulus: *Perii, solus redit!* Komičnost Paulusovih besed je bolj razvidna v latinščini, kjer *perire* pomeni tako »umreti, izdihniti« kot »umreti od ljubezni«, lahko pa zaznamuje tudi vrhunec med ljubljem.

se spomniti, mar sem jo kdaj že videl ... No, zdaj pa jo bom gledal in jo tudi imel!⁵⁵

HEROTES: Vstopi: končano je.

URSULA: Kako sem srečna, da naju ni videl nihče, razen tiste starke; njej pa vid najbrž ne seže prek nosu ... Toda kje je moja mati?

HEROTES: Gor, greva! (*Paulus se nenadoma pojavi izza vrat.*)

PAULUS: O, radost ti moja, vsa moja slast! Ljubezen moja, v kakšnem hrepenjenju sem te čakal ves ta čas! Ne boj se, od mene si ni nikoli ne obetaj zla! Počuti se kakor doma, tukaj smo vsi tvoji.

URSULA: Toda kje je mati?

HEROTES: V hiši spredaj – ne more se otresti neke klepetave starke. Brž pojdita noter! Jo grem takoj poklicat.

IX

Herotes, Papis

(*čez nekaj časa pred Paulusovo hišo*)

HEROTES: Zdaj ko sem povabil nič kaj omahljive goste in uredil – mislim, da prekrasno – večerjo, grem naposled na forum, da se malo razvedrim. O, kako prikladno: Papisa vidim. K njemu stopim in poklepetam. Pozdravljen, Papis!

PAPIS: In ti, Herotes!

HEROTES: Ravno sem bil v tvoji hiši, da sem povabil gospodarja na večerjo. Kaj počenjaš?

PAPIS: Pri Herkulu, prav nič!

HEROTES: Nič? Jaz pa sem danes že več kot preveč postoril!

PAPIS: Oh, saj vem, da vedno nekaj snuješ in še zelo si spreten v tem!

HEROTES: O, ko bi ti vedel!

PAPIS: Le kaj? Povej, prosim!

HEROTES: Nikoli!

PAPIS: Prosim, povej! Kako te sploh lahko kaj zabava, če veš le sam?

HEROTES: Oh, saj nisem sam! A če ne veš, je res, kot bi ne storil nič. Dolgo bi pripovedoval, če bi ti vse govoril, naj povzamem samo glavno. Poznaš žensko, ki se je nedavno s hčerjo naselila v hišo v sosednji ulici?

PAPIS: Tretja hiša od vogala?

HEROTES: Tista, ja.

PAPIS: Videl sem mladenko, da! Pri Herkulu, njen videz in vedenje očem izredno prijata!

HEROTES: Da bi jo dala gospodarju, sem njeno mater obsul z obljubami in prošnjami, polnimi pričakovanja, in naposled mi je uspelo. Ura,

⁵⁵ *Visus et habitus*. Fraza iz pravnega jezika. Ponavadi se nanaša na zapornika, ki se med priporom zglašuje pred sodnikom.

ko naj bi prišla k nam, je bila določena. Toda v izogib sleherni bojazni, da je v jedi strup, sem jo najprej sam pokusil. Ponavadi se namreč najprej sam prepričam, če je jed sploh slana.

PAPIS: Tako lepotico si imel?

HEROTES: Mar je to tako čudno?

PAPIS: Meni se nikoli ne posreči takšen plen

HEROTES: Ker se nikoli ne potrudiš. No, ker ni prišla ob dogovorjenem času, sem se vrnil tja in jo našel samo v hiši ... Še enkrat sem jo preveril in si izmislil, da je njena mati prav takrat pri nas in jo kliče. Takoj je šla k nam, odpeljal sem jo v spalnico in dodal, da je šla mater ravno takrat k sosedom. Onadva sta se znotraj zabavala. Ko ti to povem, se boš razpočil od smeha!

PAPIS: Resno? Prosim, kaj je bilo?!

HEROTES: Da bi jo imel še raje, sem mu gospodarju rekel, da je devica, in naročil materi, naj jo primerno pouči. Sklepal sem, da je to storila, a ker sem se hkrati bal, da bi prišla nazaj in naju zalotila, dekleta nisem podučil še enkrat. Onadva sta torej v spalnici, sam pa pogled usmerim k vratom in prislonim nanja uho. Slišal sem njegovo dvorjenje in glasno poljubljanje ... Ona se vede bolj sramežljivo – verjetno zaradi tuje hiše – a kljub vsemu tako, da bi jo sam imel za izkušeno kurtizano, zagotovo pa nihče ne bi verjel v njeno deviškost. Naposled preideta k stvari, brez posebnih prizadevanj ali potrebe po sili. On vseskozi vztraja z dvorjenjem in nežnostmi: »Ne boj se, Ursula moja, ničesar hudega ti ne bom storil, mojega življenja sladkost... ljubezen moja! Če potrpiš, ti za nagrado dam zlat venec, izvezeno pregrinjalo in pas nadvse umetelne izdelave! Nikar ne joči – ko ona še ni rekla besede – le malo še potrpi, prav kot si do zdaj.« Skoraj že zaključil delo, ko se ona končno zave svoje napake in pravi: »Gorje, pri kakšnih ljudeh sem se znašla, da me tako mučijo?« Sam pa si rečem: »Uh, končno,« in komaj zadržujem krohotanje.

PAPIS: Hahaha!

HEROTES: »Nehaj! Zakaj – do smrti me izmučiš! Gorje, le kje je mati? Nikoli se ne vrnem!«

Medtem zaslišim trkanje pri sprednjih vratih. Hitro stečem dol, da slučajno ne bi kdo vpadel, in glej: spodaj najdem vso vznemirjeno in trepetajočo mater, ki sprašuje, če vem karkoli o hčeri. Kaj misliš, da sem odgovoril? Nič drugega kot to, da se že z nekom zabava, njo pa obtožim pokvarjenosti in jo okrivim, da nas je na tak način izigrala. »Toda ne boš ušla kazni!« ji še rečem in jo naženem od vrat. Se ti ne zdi, da sem se izpletel iz klopčiča, kot se spodobi?

PAPIS: Res je, seveda! Kako pa si se izgovoril pred Ursulo, ki si ji prej lagal o materi?

- HEROTES: Ta opravek sem prepustil gospodarju. Poklical sem Dammo, šla sva na trg in ga dodobra oplenila. Naročil sem večerjo po svojem okusu: lahko prideš s svojim gospodarjem, čeprav služabnikov sicer ne potrebujemo.
- PAPIS: Lahko bi ti pomagal ...
- HEROTES: Jutri torej, da pomijeva posodo.
- PAPIS: Se mi posmehuješ?
- HEROTES: Če boš torej mogel, le glej, da prideš.
- PAPIS: Razen če ne zakleneš vrat pred mano.
- HEROTES: Nikakor, pridi! Skrivaj bom dal kaj na stran za naju: pa ne kakšnih zeli, začinjenih s kisom, soljo in oljem, kot je ponavadi pri vas, Tuskih,⁵⁶ ampak kaj sočnega ... Nakopičil sem pitane perjadi, domače in s tržnice; divjačino in svinjska ledja ... Veš, kako se je vse tako lepo izšlo po mojih željah? V bližini se je zunaj potikala dobro rejena svinja. Hitro sem pogledal naokrog – nikogar ni bilo na cesti – in raztresel nekaj zrnja. Sledila je in šla v hišo, jaz pa sem zaprl vrata in lahkomišno žival mahnil po tilniku, da ni niti zakrulila. Damma mi je pomagal s čiščenjem, kremplje pa sva odvrгла v latrino. Žival je pod ključem v mojih rokah. Odločil sem se, da bo od tega mesa največ kosov najinih.
- PAPIS: Pa še kako prav imajo tisti, ki te imajo za silno prebrisanega!
- HEROTES: Ne mine dan, da si ne bi izmislil česa novega. Če drugega ne morem, pa lažem gospodarju in ga učim naših navad. Oh, prav kmalu ga bom ugonobil! Veliko sicer govorijo o nekem Topu Lippu,⁵⁷ ki začini sužnje s plemenitostjo⁵⁸ – jaz pa sem Herotes in gospodarje zasolim po vražje! Kaj misliš, koliko sem jih že prignal od bogatega obilja do nizkotnosti ubožnic ... Naj bo kraljestvo še toliko širno, pa ga s svojo umetnostjo preoblikujem v borno zapuščino. Nekega gospodarja sem med spoštljivimi pozdravi in prikimavanjem v vseh zadevah ropal na vse načine in ga naposled oskubil do te mere, da je bil sam prisiljen v suženjstvo! Koliko sem jih že do vratu v dolgovich in z razprodanimi knjigami pognal v vojsko ... Koliko jih je že bosih pobegnilo pred lastnim imenom; koliko sem jih potisnil za zidove samostanov! Ujel sem tudi takšnega, ki ni nikakor hotel slišati resnice. Med izpolnjevanjem te njegove želje, sem – čeprav sem po mojem za laganje že po naravi nadarjen –,

⁵⁶ Zmerljivke na podlagi regionalne pripadnosti so v komedijah iz tega obdobja pogoste.

⁵⁷ Boccaccio (*Dekameron* VI, 10) omenja premožnega gospoda po imenu Lipo Toppo, ki naj bi svoje sužnje poučeval.

⁵⁸ *Qui servos egregie condiret, ego vero sum Herotes, qui dominos male condam.* Ena od Herotesovih pogostih prispodob na temo kulinarike.

postal tako spreten, da ne bi mogel prav ničesar več povedati iskreno. Če od mene hočeš kaj resnice, moraš vedno razumeti ravno nasprotno od tistega, kar rečem. Čim bolj prisegam pri vseh bogovih, manj mi verjemi! Kdor, kot mi, živi od tujih plačil, se mora priučiti prav vseh spretnosti, da čim bolj ustreže gospodarju ... Kaj pa ti? Ničesar takšnega?

PAPIS: Oh, seveda, marsikaj izvrstnega! Toda mojega gospodarja se ne da zlahka goljufati. Druge bi morda lahko, njega pa res le redko. Sva pa že veliko izvedla skupaj: eden se naredi poveljnika, drugi vojaka. Ko nam je pred kakim dnevom posla kurjava (živimo namreč, kot se reče, bolj iz dneva v dan), sva v temi podrla vse ograje v soseski. Pogosto prineseva domov pekovske posode in nihče iz soseske nima več pitane petelina, ki bi naznanjal nočne straže. Vsa vrata zakleneva, da podnevi nihče ne more ven, in če naju ponoči kdaj obkoli straža, jih včasih napadeva s kamenjem in orožjem, drugič s pretvezami, včasih pa zbeživa. V kockanju ni nihče boljši od gospodarja. Prejšnjo noč je pristopil nek trgovec, poln denarja, in se udaril z nama. Celodnevna bitka se je zavlekla še v dolgo nočno tekmo, a ko sva ga naposled odslovila, je bil popolnoma gol.⁵⁹

HEROTES: Pa je poleg tega radodaren s tabo? In pri mizi?

PAULUS: Z mano kar precej, pri obedu pa ... Kot ponavadi, tu bi bilo res treba spremeniti navade. A pri tem ne moreš z njim ukreniti prav ničesar, pa tudi zoper njega ne, saj ti vse pri priči vrne, in to z obrestmi.

HEROTES: Jaz sem iz Trevisa! Če me kdo prevara, mu preprečim pot v nebesa!

PAPIS: On pa je Tusk in če se kdo igra z njim, mora imeti široko odprti obe oči.

HEROTES: Prav rad bi ga preizkusil!

PAPIS: Zaman ali pa na svojo škodo. A če hočeš, dajva, zamenjavva gospodarje!

HEROTES: Nikoli me ne izpusti!

PAPIS: Verjemi mi, Herotes, še lisice se naposled znajdejo v mesnici.⁶⁰

HEROTES: Ha, a več je ovac!

PAPIS: Zakaj vsi tožijo, kadar izgube denar, nihče pa zaradi izgubljene pameti?

HEROTES: Preklet bodi tepec, še posebej tisti, ki se tega zaveda. A kar zadeva naju, mislim ...

59 *Tandem abrasum emisimus. Abrado* dobesedno pomeni »obriti, ostriči, odsekati, odtrgati«.

60 *Et vulpes macellum habet.* Spet eden izmed šaljivih pregovorov iz kulinaričnega konteksta.

PAPIS: [lakuna]⁶¹

HEROTES: Le tole ti povem: bolj kratke pameti si. Človek velja toliko, kolikor napravi iz sebe.⁶²

61 Del teksta manjka. V kodeksih je sicer nakazana Papisova replika, vendar je prostor ostal prazen. Grund, *Humanist Comedies*, 439.

62 *Tanti est unusquisque, quanti se facit*. Precej prilagojena Ciceronova maksima (*De Amic.* 56): *quanti quisque se ipsi facit, tanti fiat ab amicis*.